

AUTOLLA RUOTSIN MUINAISUUTEEN JA POHJOISMAIDEN KAUPUNKIARKEOLOGIAAN

NORDIC URBAN ARCHAEOLOGY -KONFERENSSI
(NUA 2023) 10.-12.5.2023

Turun yliopiston arkeologian oppiaineen piiristä oli toukokuussa -23 osallistumassa useita henkilöitä Kööpenhaminassa järjestettävään *Nordic Urban Archaeology 2023* -konferenssiin. Jussi Kinnunen suunnitelli matkustavansa Tanskaan henkilöautolla. Georg Haggrén ja hänen lisäkseen Janne Harjula ja Mia Lempiäinen-Avci olivat nopeasti valmiita liittymään seuraan, sillä tällä matkustustavalla olisi Turun ja Kööpenhaminan välillä tilaisuus nähdä muitakin kohteita! Niinpä konferenssimatka muuttui ekskursioniksi, jonka pääpiirteitä kuvailemme tässä matkakertomuksessa.

Jussi teki hyvissä ajoin ennen matkaa joustavan reittisuunnitelman, varasi majoitukset, laivamatkat, ja muisti myös huolehtia Juutinrauman siltatullista etukäteen. Majoitukset matkalle löytyivät leirintäalueiden huokeahintaisista mökeistä. Kööpenhaminan majoituksista hotelleissa tai kollegoiden luona kukin vastasi itse.

MENOMATKA

Sunnuntai-iltana 7.5. ajoimme Turussa Viking Gracelle ja matkasimme Tukholmaan yön yli. Maanantiaamuna lähdimme aja-

maan E4-tietä kohti Etelä-Ruotsia. Päivälle suunnitellut pääkohteemme olivat Vads-tenan luostarialue, Rökin riimukivi sekä Alvastran luostarin rauniot. Georgilla oli kuitenkin mielessään monia muitakin mielenkiintoisia nähtävyyksiä ennen Vätternin ja Itä-Götanmaan kohteita.

Släbron kiehtova pronssikausi

Esimmäinen pysähdyksemme tapahtui merkillisellä esihistoriakohteella. Släbron kalliopiirokset paljastuivat maastosta vasta vuonna 1984.¹ Noin 700 piirroksen ja kuppikivien kupin muodostama kokonaisuus Nyköping-joen varrella on erikoisten ja vaikeasti tulkittavien kuva-aiheidensa takia uniikki Ruotsissa ja koko maailmassa. Tyypilliset Skandinavian pronssikauden kuva-aiheet kuten laivat, jalanjäljet, eläimet tai selkeät ihmishahmot puuttuvat kokonaan kuvastosta. Släbron piirroksista suuri osa on erilaisin kuvioin täytettyjä pyöreitä renkaita tai neliömäisiä kehiä, mutta ne sisältävät myös "olentomaisia" piirteitä "raajoineen". (Kuva 1.) Adjektiivit psykedeelinen tai ekstraterrestriaalinen kävivät mielessä kuvia katsellessa.

Kuva 1. Kuva-aiheiltaan ainutlaatuisia pronssikauden kalliopiirroksia Släbrossa. Kuva: Jussi Kinnunen.

Kuva 2. Kuningas Fredrikin kirkon muureja ja kirkkomaa Krokekissä. Kuva: Jussi Kinnunen.

Krokekin autiokirkkomaa ja "metsäkonventin" jäänteet

Krokekin fransiskaanikonventti mainitaan kirjallisissa lähteissä ensimmäisen kerran 1440, mutta se on voitu rakentaa ehkä jo muutama vuosikymmen aiemmin. Konventti oli toiminnassa vuoteen 1544 saakka. Paikalla oli sijaintinsa takia suuri merkitys Itä-Götanmaan ja Södermanlandin rajalla kulkevalla reitillä ja *Eriksgatanin* (kuninkaan kruunajaisvierailun reitti maakunnissa) varrella. Ainakin kansanperinteessä paikkakunnan nimi *Krokek* juontuu maakuntien rajamerkinä toimineesta suuresta

ja vänkkyrästä tammesta. Konventti oli kaukana lähimmäistä kaupungeista, mutta se toimi levähdyspaikkana, majatalona ja turvapaikkana pitkän ja vaarallisen Kolmårdenin metsätaipaleen jälkeen.

45 metrin pituinen luostarikirkko oli rakennettu tiilistä ja sen perustukset luonnonkivistä. Konventtia tutkittiin 1960-luvulla arkeologisin kaivauksin ja 2000-luvun alkupuolella aluetta kartoitettiin mm. maatutkauksen avulla. Luostarikirkon lisäksi havaittiin ainakin kahden konventtiin liittyvän rakennuksen jäänteitä. Nykyään paikalla näkyy maan päälle lähinnä Kuningas Fredrikin kirkon muureja ja kirkkomaa. (Kuva 2.) Kirkko rakennettiin konventin alueelle 1747 ja se tuhoutui tulipalossa 1889.²

Eliitin keskuspaikka Ströja

Krokekin kirkkomaan viereisen maatilan villasikoja (mangalitza) tervehdittyämme matka jatkui Norrköpingin pohjoispuolella sijaitsevan Ströjan rautakautiselle asuinpaikalle. Kohteen arkeologiset tutkimukset liittyvät Ostlänkenin eli Södertäljestä Linköpingiin ulottuvan suurnopeus-junayhteyden suunnitteluun ja rakentamiseen.³ Kohdetta on tutkittu laajasti 2010-luvulla.⁴ Totaalikaivetusta, teollisuusalueen kupeessa sijaitsevasta kohteesta, ei maanpinnalle näy enää paljon mitään muinaista, mutta tutkimustulokset ovat vaikuttavat. Kohde ajoittuu noin vuosien 450 ja 1000 jaa. välille ja sitä voi luonnehtia poliittiseksi ja taloudelliseksi keskuksiksi. Kaivauksissa on löydetty useita ajallisesti toisiaan seuraavia eliitin pitkäaloja (*mead hall / feasting hall*) ja niihin liittyviä sivurakennuksia. Paikkaa voi luonnehtia myös kulttikeskuksiksi, josta on muun muassa rituaaleihin liittyviä eläin- ja ihmisosteologisia jäänteitä. Esinelöydöt ku-

vastavat kaupankäyntiä ja käsityötä. Paikka on ensimmäinen lajissaan Itä-Götanmaalla ja vertailukohteena on käytetty esimerkiksi Mälaren-järven Helgötä.⁵

Tuomiokirkon hallitsema Linköping

Seuraava kohteemme oli Linköping. Siellä ehdimme ihastella 1400-luvulla rakennettua kivrakennusta. (Kuva 3.) Alun perin asuinkäyttöön tehtyä taloa on kutsuttu kansan suussa “luostariksi” (Klostret). 1500-luvulla se oli osa piispantilaa ja 1600- ja 1700-luvuilla se kuului tuomiorovastin tilaan (Rhyzeliushgården). Vuonna 1737 siitä tehtiin varasto ja nykyään rakennuksessa sijaitsee kivimuseo. Samaan tilakokonaisuuteen kuuluu myös em. tuomiorovastin ja myöhemmän Linköpingin piispan, Andreas Rhyzeliuksen (1677–1761), asuintalo (rak. 1723–1724) ja sen ympäristö. Linköpingissä ehdimme tutustua vielä vuosisatojen aikana monia muutoksia kokeneeseen linnaan, jossa nykyään sijaitsee muun muassa maaherran residenssi sekä tuomiokirkko- ja linnamuseo. Päähuomiomme Linköpingissä sai luonnollisesti mahtava tuomiokirkko, johon tutustuimme perusteellisesti sekä sisältä että ulkoa. Hyvän yleiskäsityksen sekä Linköpingin kaupunkikehityksestä että kirkon rakennusvaiheista saa Göran Tagessonin väitöskirjasta.⁶

Pittoreski Skänninge

Skänningeä pidetään yhtenä Ruotsin vanhimmista kaupungeista. Tarkkaa perustamisvuotta ei tiedetä, mutta kaupunki on mainittu jo vuonna 1178 paavin suojelukirjeessä.⁷ Kaupungista on paljon arkeologista tietoa kiitos 2000-luvun alussa

Kuva 3. 1400-luvun jyhkeä kivrakennus Linköpingissä. Taustalla pilkistää Rhyzeliushgårdenin siipirakennukseksi 1725 tehty apupapin puinen asuintalo. Kuva: Jussi Kinnunen.

Kuva 4. Georg Haggren ja Janne Harjula keskustelevat Skänningessä Eriksgatanin juurella. Kuva: Jussi Kinnunen.

tehtyjen laajojen pelastuskaivausten.⁸ Skänninge rakentui kohtaan, jossa Itä-Götanmaan pohjois-etelä- ja itä-länsi-suuntaiset tiet kohtasivat Skena-joen ylittävän ka-laamon kohdalla. Kulkureittien risteykseen syntyi kauppapaikka ilmeisesti viimeistään 1000-luvulla. Itä-länsi-suuntainen reitti tuli myöhemmin osaksi Eriksgatania. Kappale Eriksgatania on vieläkin näkyvissä niinkutsutun *hålvägenin* eli solatien muodossa Skänningin kaupunkialueella. (Kuva 4.) Määritelmän mukaan solatiet ovat kulke-

misen ja vesieroosion seurauksena muodostuneita poikkileikkaukseltaan u:n tai v:n muotoisia tie- tai kulku-uria, jotka joskus ovat nimensä mukaisesti solamaisen syviä. Solatiet ovat yleensä 1800-luvun lopun ja 1900-luvun tienpidolta välttyneitä historiallisia teitä. Niitä tunnetaan mm. mäkien rinteiltä, jokipenkoilta ja Suomestakin varhain autioituneilta kylätonteilta (esim. Espoo Mankby, Vantaa Gubbacka). Solatiet eroavat poluista muotonsa, syvyytensä, kokonsa ja käytön volyymin perusteella.⁹

Skänningeen perustettiin 1200-luvulla kaksi dominikaanikonventtia. Ensimmäinen oli Pyhän Olavin konventti (S:t Olof) ja sen perustamisvuodeksi mainitaan 1237. Konventti sijaitsi kaupungin itälaidalla. Vuosien 2004 ja 2005 arkeologisissa kaivauksissa paljastettiin muun muassa 45 metrin pituisen ja 18 metrin levyisen kolmilavaisen ja holvatusuun tiilikirkon jäänteet. Nykyään konventin rakennuksista ei ole maan päälle mitään nähtävissä. Toinen Skänningeen konventeista vihittiin 1285. Se oli naisille tarkoitettu ja nimeltään Pyhän Ingridin konventti (S:ta Ingrid). Se sijaitsi kaupungin pohjoisosassa ja siitä on nykyään maan päälle näkyvissä jonkin verran kivirakenteita.

Nurmikenttänä Skänningeen kaupunkialueella erottuu Kaikkien Pyhien kirkon (Allhelgonakyrkan) paikka ja kirkkomaa. Kohdetta on kaivettu vuosina 1959–1961. Romaaninen kivikirkon runkokuuone rakennettiin 1100-luvun jälkipuolella. Tätä edelsi samalla paikalla ollut puukirkko ja paikalta on myös varhaiskristillisten kivisten ja korkeapäätysten, niin kutsuttujen Eskilstuna-arkkujen, kappaleita sekä esihistoriallisia hautalatomuksia. Kivikirkko purettiin 1552 Kustaa Vaasan käskystä ja rakennusainesta käytettiin Vadstenan linnan rakentamiseen.

Kokonaan tiilestä 1200-luvun lopulla rakennettu Vårfrukyrkan sen sijaan seisoo uljaasti pystyssä. Tutustuimme kirkkoon sekä sisältä että ulkoa. Sisältä löytyi Turun linnanpäällikkönäkin tunnetun Hans Kröpelinin hautapaasi. Huomiota kiinnitti myös kirkon vierustalle pystytetty 1000-luvun riimukivi (Ög 165), joka oli löytynyt vuoden 1874 korjaustöiden yhteydessä. Riimukiveä oli käytetty kirkon pohjoisoven porraskivenä. Kiven teksti kuuluu nykyruotsinnettuna:

“Torun reste
och de bröder
soner till Toste
efter sin fader
Torkel ristade denna sten efter Toste”

Vadstenan luostari-kaupunki

Vadstenassa keskityimme, ehkä ei niin yllättäen, luostarikirkkoon ja sen ympäristöön. Kirkon sisällä ihailimme lukuisia puuveistoksia, alttarikaappia sekä samettipäällysteistä relikvaariota. Perimätiedon mukaan relikvaarioon on sijoitettu Pyhän Birgitan ja hänen tyttärensä pääkallot. Alun perin relikvaario sisälsi kolme kalloa, mutta kolmas niistä varastettiin vuonna 1645 ja se päättyi lopulta Alankomaihin.¹⁰ Kirkko oli 1300-luvun lopulla ja 1400-luvulla Ruotsin suosituin hautapaikka ja kymmenien hautapaasien joukosta löytyy paljon Suomessakin vaikuttanutta väkeä kuten Bo Jonsson Grip ja vuoron perään Raaseporin, Turun ja Viipurin linnojen päällikkönä ollut Tord Röriksson Bonde.¹¹ Kirkon ulkopuolella huomiota kiinnitti luostarialueen laajuus ja pohjakaavassa kuvastuva tilojen säännönmukaisuus ja suoralinjaisuus. Verrattuna esimerkiksi Vadstenan tytärluostariin, Naantalın birgittalaisluostariin, erot ovat

Kuva 5. Vadstenan birgittalaisluostarin huonetilojen jäänteitä kirkon länsipuolella. Kuvan keskellä näkyvä muuri on jakanut tilan munkkien keskustelutilaan ja nunnien keskustelutilaan (*locutory, parlatory*). Ikkuna-aukot ovat mahdollistaneet nunnien ja munkkien välisen yhteydenpidon ilman fyysisen kontaktin mahdollisuutta. Vastaavia väliseiniä ja niissä olevia aukkoja on yritetty hahmottaa Naantaliln luostarin muureista (Immonen & Harjula 2021, 9). Kuva: Jussi Kinnunen.

ainakin näennäisesti suuria ja Vadstenaa on vaikeaa nähdä Naantaliln luostarin esikuvana. Yhtymäkohtiakin toki löytyy. Naantaliln luostarin geometrisesti kolmiomaisessa pohjakaavassa lieneekin kysymys paitsi topografian sanelemista rajoituksista, myös suunnittelun ja rakentamisen esikuvina toimineiden Vadstenan luostarin sekä Pyhän Birgitan näkyihin perustuvien ohjeiden paikallisesta soveltamisesta.¹²

Osa Vadstenan luostarin esiin kaivetuista rakenteista on näkyvissä kirkon länsipuolen rauniopuistossa (*ruinparken*). (Kuva 5.) Vadstenan luostarikirkonkin vieressä seisoo 1000-luvun riimukivi (Ög 179). Fragmentaarisen tekstin nykyruotsinnos kuuluu “reste denna sten efter Åskil, fader sin”. Kivi löydettiin luostarin puutarhan pengerryksestä jo vuonna 1820.

Kuva 6. Rökstenin selkeä ja hyvin säilynyt, mutta monitulkintainen riimukirjoitus. Kuva: Jussi Kinnunen.

Rökin arvoituksellinen riimukivi

Röksten (Ög 136) on yksi Ruotsin tunnetuimmista riimukivistä. Se sijaitsee Rökin kirkon vieressä samannimisessä pitäjässä. (Kuva 6.) Kivi on vaaleaa graniittia ja sen korkeus on 382 cm, josta 125 cm on nykyään maan alla. Kivi pystytettiin todennäköisesti jo 800-luvun ensimmäisellä puoliskolla todennäköisesti johonkin nykyisen sijaintipaikkansa lähistölle. Valtakunnanantikvaari Johannes Bureus (1568–1652) dokumentoi kiven ulkopinnalta tekstiä jo 1600-luvun alussa, jolloin kivi oli muurattuna kirkon viereisen rakennuksen seinään. Kun keskiaikainen kirkko ja viereinen rakennus purettiin vuonna 1843, havaittiin, että kivessä oli riimuja joka sivulla. Kivi sijoitettiin sen jälkeen uuden kirkon asehuoneeseen ja pystytettiin vuonna 1862 kirkkomaan muurin viereen. Vuonna 1933 kiveä siirrettiin vielä kerran ja se varustet-

Kuva 7. Alvastran sisterssiläisluostarin rauniot kevätilian auringossa. Kuva: Jussi Kinnunen.

tiin suojakatoksella. Kiven lähes kaikki pinnat kattava 760 merkin pituinen teksti on pisin tunnettu riimukirjoitus. Kirjoitus on tehty pääasiassa 16-merkkisellä futharkilla, mikä tekee tekstin tulkinnasta vaikeaa. Tekstikokonaisuus sisältää loitsuja, runoja ja viittauksia skandinaavisiin myytteihin.¹³ Sisällöstä on parin vuoden takaa tuore ilmastonmuutoskeskustelun osallistuva tulkinta.¹⁴

Alvastran raunioromanttinen luostari

Illansuussa ehdimme vielä päivän viimeiselle kohteelle, Alvastran luostarin raunioille. Alvastran luostari on entinen sisterssiläisluostari Ombergin juurella Ödeshögin kunnassa. Sen perustivat 1143 ranskalaisen Clairvaux'n luostarin munkit ja se oli Nydalan luostarin ohella Pohjoismaiden ensimmäinen sisterssiläisluostari. Luostarielämä lakkautettiin reformaation yhteydessä. Alvastrankin rakennuskiviä käytettiin Vads-

tenan linnan rakentamiseen 1540-luvulla. Nykyisin kirkosta ja muista luostarirakennuksista on jäljellä ainoastaan näyttävät rauniot.¹⁵ (Kuva 7.)

Ensimmäisen yön majoitus oli varattu Grännan leirintäalueelta. Paikkakunta tunnetaan lähinnä Polkagris-karamelleistaan, joita seuraavana aamuna hankimme sekä tuliaisiksi että itsellemme.

Lundin edeltäjä Uppåkra

Tiistaina 9.5. jatkoimme matkaa kohti Uppåkraa. Uppåkra on kylä ja seurakunta Stafanstorpin kunnassa Skoonessa, viitisen kilometriä Lundista etelään. Kylä on nykyään parhaiten tunnettu rautakautisesta arkeologisesta alueestaan. Uppåkra sijaitsi muinaisen Trelleborgin ja Helsingborgin välisen päätien varrella Tanskan kuningaskunnan alueella. Uppåkran perustaminen ajoittuu viimeiselle vuosisadalle eaa. ja sen merkitys näyttää kasvaneen viidenneltä

Kuva 8. Uppåkran kulttuurikerroksia kaivausteltan sisällä. Oppaina Torbjörn Ahlström ja Håkan Aspeborg. Oviaukosta näkyvät Skoonen tasaiset ja vihreät peltoaukeat. Kuva: Jussi Kinnunen.

vuosisadalta lähtien. Uppåkra taantui ja mahdollisesti osittain ”siirrettiin” Lundiin 990-luvulla.

Pronssi- ja rautakautinen asuinpaikka löydettiin vuonna 1934, kun kirkon lähelle rakennettiin maatila. Ensimmäiset kaivaukset tehtiin jo samana vuonna (arkeologi Bror Magnus Vifot). Sokerialan yrityksen 1930-luvulla teettämät geologiset tutkimukset paljastivat, että Uppåkran kirkon ympärillä oli erittäin runsaasti fosforia, suurimmat fosforipitoisuudet koko Skoonessa. Tämä viittasi siihen, että alueella on aikojen kuluessa ollut paljon karjaa ja ihmisiä.

Vuoden 1990 puolivälissä metallinilmäisimillä tehdyissä tutkimuksissa löydettiin lähes 30 000 kulta-, hopea- ja pronssi-esinettä. Tutkimusten perusteella asuinpaikan kooksi arvioitiin 600 x 1100 m. Vuonna 1996 alkaneet kaivaukset osoittavat Uppåkran yhdeksi Skandinavian rikkaimmista ja suurimmista rautakautisista keskuksista. Vuosisatojen ajan, ehkä suurimman osan ensimmäisestä vuosituhannesta, Uppåkra oli uskonnollisen ja poliittisen vallan ytimessä. Vuosina 2000–2004 kaivetut esikristillisen temppelin jäännökset osoittivat, että se oli myös tärkeä kulttipaikka. Up-

påkran kaivaukset jatkuvat edelleen. Saimmekin erittäin hyvän opastuksen käynnissä oleviin kaivauksiin. (Kuva 8.)

Tähän mennessä on ilmestynyt jo 13 *Uppåkrastudier*-julkaisua. Vuosina 2022–2026 on myös käynnissä tutkimusprojekti ”Hallen på höjden – dynastiers residens och domän”.¹⁶

Hiippakunnan keskus Lund

Lundissa kohdistimme huomiomme tuomiokirkkoon. Romaanista tyyliä edustava

Kuva 9. Lundin tuomiokirkon astronominen kello (*Horologium mirabile Lundense*). Kello rakennettiin 1400-luvun alkupuolelta, mutta nykyinen kello on lähinnä 1900-luvun alussa koostettu rekonstruktio, jossa on käytetty eriaikaisia ja myös kokonaan uusia osia. Siinä on kuitenkin käytetty myös kirkosta löytyneitä, alkuperäisen keskiaikaisen kellon osia. Kellon kalenteriosa on kokonaan uudelleen rakennettu, mekanismi lähinnä 1700-luvun restauroinnin peruja, ja kellotaulu keskiaikainen. Kuva: Jussi Kinnunen.

kivikirkko vihittiin vuonna 1145 ja se oli silloin jo pääosin valmis. Kirkko on yksi Ruotsin vanhimmista yhä käytössä olevista kivrakennuksista. Se oli vain pari viikkoa aiemmin kuorittu rakennustelineiden ja suojiensa alta, koska keskiaikainen lyijykatto ei enää täyttänyt 2020-luvun standardeja vaan jouduttiin vaihtamaan terveydelle riskittömämpään materiaaliin. Tutustuimme kirkkoon ulko- ja sisäpuolelta ja lisäksi laskeuduimme maan alle, kirkon upeaan kryptaan. Kirkon sisällä vaikutuksen teki astronominen kello noin vuodelta 1425¹⁷ (kuva 9) sekä 1360-luvulta peräisin olevat kuorituolit (kuva 10). Kun kuorituoleja irrotettiin vuonna 1833 kirkon restaurointitöiden yhteydessä, niiden alta ja välistä löydettiin rahoja, erilaisia artefakteja sekä suuri määrä paperille ja pergamentille kirjoitettuja muistiinpanoja, aforismeja ja loitsuja pääasiassa latinaksi mutta myös tanskaksi kirjoitettuna.¹⁸ Tuomiokirkon kryptan kuuluisuus on pylvästä syleilevä mieshahmo (kuva 11), jota on pidetty Finn-jättiläisenä, mutta joka

Kuva 10. Lundin tuomiokirkon 1300-luvun jälkipuolella valmistettuja, gotiikkaa edustavia kuorituoleja. Kahdessa rivissä on yhteensä 78 istuinta. Kokonaisuus on yksi laajimmista pohjoismaissa säilyneistä keskiaikaisen puunveistotaiteen kokonaisuuksista. Kuva: Jussi Kinnunen.

Kuva 11. Pylvään syleilijä Lundin tuomiokirkon kryptassa. Finn-jättiläinen vai Raamatun Simson? Kuva: Jussi Kinnunen.

on todennäköisemmin Raamatun Simson. Hän romahdutti filistealaisten viljanjumala Dagonin temppelin kaatamalla sen pylväät, ja uhraisi samalla itsensä.

Georg hyppäsi Lundissa Kööpenhaminan junaan ehtiäkseen mukaan viimehetken konferenssijärjestelyihin. Muu matkaseurue vieraili Lundin jälkeen vielä kahdessa kohteessa ennen Kööpenhaminaa.

Dalbyn kirkko ja luostari

Dalbyn Pyhän Ristin kirkkoon tutustuimme korjaustöiden takia vain ulkoapäin. Kirkon runkokuone rakennettiin vuosien 1053–1066 välillä. Dalby on siten Ruotsin vanhin kivikirkko. (Kuva 12.) Nykyisen kirkon keski- ja sivulaiva ovat säilyneet vanhimmasta kirkosta. Yleensä kirkkoja tavataan

Kuva 12. Dalby, Ruotsin vanhin säilynyt kirkko. Kuva: Jussi Kinnunen.

Kuva 13. Uggларp on Skoonen suurimpia laivalatomuksia. Kuva: Jussi Kinnunen.

suurentaa ajan kuluessa, mutta Dalbyn tapauksessa alkuperäinen kirkko on ollut kaksi kertaa nykyistä suurempi. Dalbyn kirkko toimi ilmeisesti jonkin aikaa tuomiokirkkonakin ennen kuin Lundin tuomiokirkko valmistui. Sen jälkeen Dalbystä tuli augustinolaisuustarin kirkko. Yksi 1100-luvulla perustetun luostarin rakennuksista on edelleen pystyssä ja toimii nykyään Dalbyn kuninkaankartanon asuinpihan rakennuksena.¹⁹ Kirkkoon ja luostariin liittyy myös 1000-luvulle ajoittuva pergamenttikäsikirjoitus, niin kutsuttu Dalbyn kirja (Dalbyboken), Tanskan vanhin liturginen käsikirjoitus.²⁰ Kirja on päätynyt Dalbyhyn ilmeisesti piispaallisena lahjana Bremenin

arkkihiippakunnasta. Kirjaan tehtyjen merkintöjen perusteella se oli Dalbyssä käytössä koko keskiajan. Nykyisin kirjaa säilytetään Tanskan Kuninkaallisessa kirjastossa Kööpenhaminassa.

Uggларpin laivalatomus

Uggларpin laivalatomus on yksi Skoonen suurimmista. Se on 39 metriä pitkä, 10 metriä leveä ja koostuu 39:stä laivan muotoon asetetusta kivistä. (Kuva 13.) Kohdetta ei ole tutkittu arkeologisin kaivauksin, mutta vuonna 1952 sitä restauroitiin nostamalla pystyyn joitakin kiviä. Vastaavat monumentit on yleensä tulkittu nuoremman rautakauden (500–1050 jaa.) hautamonumenteiksi, mutta niitä on tehty jo pronssikaudella 1500–500 eaa.²¹

NUA-KONFERENSSI 10.-12.5.

Nordic Urban Archaeology -konferenssi järjestettiin erityisesti pohjoismaisten kaupunkiarkeologien kohtaamispaikaksi. Taustalla oli kaupunkiarkeologian kasvu ja erityisesti Pohjoismaisten kaupunkien tutkimuksen yhteisten kysymysten ja tarpeiden tiedostaminen. Konferenssin organisoinnissa olivat Hanna Dahlström (Københavns Museum), Kirstine Haase (Museum Odense & Aarhus Universitet), Joakim Kjellberg (Upplands museum & Medeltidsmuseum), Chris McLees (NIKU, Trondheim) sekä Georg Haggren Turun yliopistosta. Hanna ja Kirstine vastasivat joustavasta organisoinnista ja järjestelyistä, jotka kruunasi konferenssin tapahtumapaikkana toiminut Kööpenhaminan raatihuone. Paikka liittyi myös kaupunkiarkeologian tutkimukseen sikäli, että

Hanna oli vuosina 2011–2012 johtanut viereisellä Raatihuoneentorilla uuden metroaseman vaatimia laajoja kaivauksia.²²

Tiivistä ohjelmaa riitti kolmeksi päiväksi, jotka sisälsivät neljä temaattista sessiota ja yli 40 esitelmää ja tusinan postereita (Nordic Urban Archaeology – NUA23). Esitelmistä peräti yhdeksän oli kutsuttuja ja Keynote-katsauksia (Peter Carelli, Sarah Croix, Torgrim Sneve Guttormsen, Gitte Hansen, Jette Linaa, Stefan Larsson, Gavin Lucas, Søren M. Sindbæk, Eva Svensson & Kari Uotila). Ensimmäinen sessio oli professori Natascha Mehlerin moderoima 1. *Excavations and research – experiences and new directions*, joka alkoi järjestäjien sekä professori Gavin Lucasin (Islannin yliopisto) katsauksella kaupunkiarkeologian tilaan eri Pohjoismaissa. Toisina sessioaiheina olivat 2. *Developments in excavation methods and interdisciplinarity*, 3. *New research and old materials – challenges and perspectives in collections and archives* sekä 4. *The future of Urban Archaeology*. Viimeisenä päivänä paikalla kävi tervehtimässä myös Pohjoismaisen kaupunkiarkeologian mentori *Medeltidsstaden* -projektia (1976–1990) ideoinut ja johtanut emeritusprofessori Hans Andersson (Lundin yliopisto).

Osallistujia oli eri Pohjoismaista yhteensä 150, joista viimeiset pääsivät jonotuslistalta viimetipan peruutusten myötä vapautuneille paikoille mukaan vain muutaman päivän varoitusaajalla. Joukossa olivat edustettuina eri yliopistot sekä lukuisat museot ja kaupunkikaivauksia toteuttavat yritykset. Tulijoita olisi ollut enemmän, mutta tilat eivät antaneet myöden. Etenkin koronavuosiensa jälkeen kaupunkiarkeologeilla oli tarve kokoontua ja nähdä toisiaan kasvokkain. Suomesta mukana olivat edellä mainittujen ohella myös Ilari Aalto, Maija Helamaa, Hanna Kivikero, Elisa Melasniemi, Tia Nie-

melä, Marianna Niukkanen, Tanja Ratilainen ja Liisa Seppänen. Keskustelu jatkuu Facebookissa,²³ ja konferenssijulkaisu on työn alla. Nytemmin tiedämme myös, että seuraava kokoontuminen on Oslossa vuonna 2025.

Kuva 14. NUA-konferenssi hyvässä vauhdissa. Annika Nordström (Upsalan yliopisto) esitelmöi ja Georg Haggrén toimii puheenjohtajana. Kuva: Jussi Kinnunen.

Kuva 15. Ny Carlsberg Glyptotek, taidemuseo, jonka perusti panimon omistaja Carl Jacobsen (1842–1914). Hän perusti yhden aikansa suurimmista yksityisistä taidekokoelmista. Glyptoteekissa on paljon antiikin taidetta, etupäässä veistoksia Egyptistä, Lähi-idästä, Kreikasta ja Italiasta. Satavuotisen olemassaolonsa aika museo on koennut myös merkittävän kokoelman ranskalaista ja tanskalaista kuvataidetta 1800- ja 1900-luvulta. Kuva: Jussi Kinnunen.

Keskiviikko 10.5. oli ensimmäinen konferenssipäivä Kööpenhaminan kaupungintalolla. (Kuva 14.) Janne ja Jussi vierailivat myös Ny Carlsberg Glyptoteekissa. (Kuva 15.) Illalla oli järjestetty ruokailu Madklubben-ravintolassa. Torstaina 11.5. oli toinen konferenssipäivä. Iltaohjelmassa oli viinilasilliset, vierailu Kööpenhaminan kaupunginmuseossa ja illallinen Rio Bravo-ravintolassa. Kokoontumisen ja keskustelun tarvetta kuvasti se, että vain kourallinen jätti konferenssi-illallisen väliin. Ruoan ja juoman parissa iltaa vietti yli 140 kollegaa. Perjantai 12.5. oli kolmas ja viimeinen konferenssipäivä. Jussi, Janne ja Mia liukenivat konferenssista iltapäivällä Tanskan kansallismuseoon. Elämyksellistä oli nähdä muun muassa aurinkovaunut, Gundestrupin kattila ja Egtvedin tytön vaatteet (kuva 16). Paluumatkalla hotellille törmäsimme vielä ekokapinan rauhanomaiseen ja musikiintäyteiseen mielenosoitukseen.

PALUUMATKA

Perjantaina illansuussa jätimme hyvästit Kööpenhaminalle. Paluumatkalla meitä olikin vain kolme, koska Georg turvautui linja-autoon nopeuttaakseen Suomeen paluutaan. Praha–Arlanda -linjan kaksikerroksinen Flixbuss mahdollisti maise-makyydin Kööpenhaminasta halki Ruotsin Tukholmasta lähtevään iltalaivaan. Me muut ajoimme Juutinrauman sillan yli takaisin Ruotsin puolelle ja aivan maan eteläkärkeen Falsterbohon.

Falsterbo

Falsterbo syntyi Falsterbonäsetin eteläosaan 1200-luvulla ja siitä tuli keskiajalla

vauras ja arvostettu kaupunki. Edullisen sijaintinsa vuoksi se toimi sillin kalastuksen ja kaupan keskuksena. Falsterbon ja naapurikaupungin Skanörin välisellä rannalla järjestettiin niin sanottu *Skånemarknaden*,

Kuva 16. Egtvedin tytön vaatteet. Hänet haudattiin tammiarkussa, kesäisenä päivänä 1370 eaa. Kuva: Jussi Kinnunen.

Kuva 17. Falsterbon aikanaan mahtavan linnoituksen jäänteet. *Sic transit gloria mundi*. Kuva: Jussi Kinnunen.

Kuva 18. Ystadin fransiskaanikonventin kirkko (vas.) ja itäsiipi (keskellä ja oik.). Muut luostarin muodostaneet siivet purettiin jo 1600-luvulla. Reformaation jälkeen itäsiipi toimi hospitaalina vuoteen 1777 asti ja sen jälkeen viljamaasiinina. Vuonna 1876 kaupunki osti rakennuksen ja se päätyi purku-uhan alle. Vuonna 1909 alkoi kuitenkin restaurointi ja rakennukseen sijoitettiin museo ja kirjasto. Kirkkoa restauroitiin 1960-luvulla ja vuonna 1967 luostarikirkko vihittiin uudelleen käyttöön. Kuva: Jussi Kinnunen.

jossa eri puolilta Eurooppaa tulleilla kauppiaille oli omat kiinteät markkinapaikkansa. Falsterbossa rentouduimme merenranta-kävelyllä tutustuen samalla kirkkoon (rak. 1300-luvun jälkipuolella) sekä viimeistään 1200-luvun lopulla rakennetun Falsterbohusetin linnan raunioihin. (Kuva 17.) Linna tuhoutui vuonna 1311 hansaliiton ja Tanskan kuninkaan välisessä taistelussa, mutta se rakennettiin uudelleen. Se toimi kuninkaanvoudin linnana 1530-luvulle asti ja hävitettiin 1500-luvun lopulla. Linnan alueella on tehty kaivauksia jo 1800-luvun lopulla, mutta toistaiseksi laajimmat kaivaukset tehtiin vuosina 1934 ja 1935.²⁴

Vietimme jälleen yhden mukavan mökkiyön Falsterbon leirintäalueella. Lauantai-aamuna 13.5. matka jatkui kohti seuraavaa yöpymispaikkaamme Stensö-Kalmarin lei-

rintäaluetta. Matkalla oli kuitenkin vielä paljon nähtävää.

Wallanderin ja fransiskaanikonventin Ystad

Ystad tunnetaan tietysti komisario Kurt Wallanderin kotipaikkana sekä dekkareista että tv:stä. Päähuomiomme sai kuitenkin 1267 perustettu fransiskaanikonventti (Kuva 18). Samoihin aikoihin alettiin konventin yhteyteen rakentaa Pyhän Pietarin kirkkoa. 1300- ja 1400-lukujen kuluessa konventtia laajennettiin lisäosin ja se sai lopullisen suljetun muotonsa. Nykyään jäljellä on kirkon lisäksi yksi konventin siipi sekä porttirakennus eli enemmän kuin yhdestäkään keskiaikaisen Ruotsin fransiskaanikonventista.²⁵

Ritarilinna Glimmingehus

Glimmingehus on Skandinavian parhaiten säilynyt keskiaikainen kartanolinna (kts. etukannen kuva). Se on säilynyt alkuperäisessä rakentamisajan (1499–1506) muodossaan. Rakennustyöt laittoi alulle tanskalainen ritari Jens Holgersen Ulfstand. Ulfstand oli Tanskan kuninkaan alaisuudessa palvelut neuvonantaja, aatelismies ja amiraali, joka asui Glimmingehusissa kuolemaansa saakka, vuoteen 1523. Glimmingehusin arkeologisissa kaivauksissa on löydetty monia esineitä, jotka todistavat ritariperheen ylellisestä elämäntyylistä. Linnasta on löydetty mm. venetsialaista lasia, maalattua lasia Reinin alueelta ja espanjalaista keramiikkaa. Glimmingehusin uskotaan kuitenkin toimineen asuinkäytössä vain muutaman sukupolven ajan, ennen kuin sitä alettiin pitää vanhanaikaisena ja se päättyi viljavarastoksi. Useista aikeista huolimatta linnaa ei koskaan onneksi purettu. Vuonna 1924 Glimmingehus lahjoitettiin Ruotsin valtiolle. Vuosina 1935–1938 toteutettiin laaja restaurointi- ja kaivaustyö. Kaivauksissa tehtiin havaintoja kivilinnaa vanhemmasta ympyrälinnoituksesta, joka ajoittunee Tanskan sisällissodan aikaan vuosien 1250 ja 1360 välille.²⁶

Rajakaupunki Kalmar

Kisakatsomo varautui lauantai-iltana 13.5. Kalmarin leirintäalueella Käärijän Euroviisuvoittoon. Yleisöäänestyksen ylivoimaisesta voitosta huolimatta, tuomariston äänien jälkeen, oli tyytyminen kakkossijaan.

Sunnuntaiamupäivällä tutustuimme Kalmarin linnaan ja sinne rakennettuihin

erinomaisiin näyttelyihin. Linna on Pohjoismaiden parhaiten säilynyt renessanssinlinna. Sen historia ulottuu kuitenkin paljon pidemmälle. Jo 1100-luvulla aluetta vartioi kivitorni. 1200-luvulla kuningas Magnus III rakennutti kokonaan uuden linnoituksen ja tornia ympäröivän ympärismuurin. Tärkein linnassa tehty päätös on 17 kesäkuuta 1397, jolloin sovittiin Ruotsin, Norjan ja Tanskan unionista eli valtioliitosta. Kustaa Vaasan, Erik XIV:n ja Juhana III:n aikana Kalmarin linnassa tehtiin suuria muutoksia ja nykyinen renessanssilukko syntyi. Kun Skoone ja Blekinge siirtyivät Ruotsille vuonna 1658, Kalmarin merkitys tärkeänä rajalinnoituksena päättyi.²⁷

Tukholmaan ja matkalla Vänevik

Linnaekskursion jälkeen ajoimme Kalmarista Tukholmaan ja siellä Viking Glorylle. Alun perin meidän piti ensin käydä vielä myös Öölannin Eketorpissa, mutta se oli suljettuna, koska kesäkausi ei ollut vielä alkanut. Matkalla Tukholmaan poikkesimme kuitenkin vielä Vänevikin kivenhakkaajamuseon louhokseen, vaikka varsinainen museorakennus olikin valitettavasti suljettu.²⁸

Turussa olimme maanantaiaamuna 15.5. Auton matkamittarin mukaan ajoimme (tai siis Jussi ajoi) yhteensä 1682 km, mikä oli viikon automatkaksi yllättävänkin vähän. Hyvällä suunnittelulla turhia koukkauksia ei matkaan juurikaan tullut. Matka oli kaikkien mielestä erittäin antoisa sekä konferenssin että vähintään yhtä mielenkiintoisen meno-tulomatkan osalta. Kiinnostus Ruotsin menneisyyteen on matkan jälkeen entistäkin suurempi.

Janne Harjula
janhar@utu.fi

Georg Haggren
georg.haggren@utu.fi

Jussi Kinnunen
jpkinn@utu.fi

Mia Lempiäinen-Avci
mialem@utu.fi

VIIITEET

- 1 RAÄ: Nyköping 340:1–3.
- 2 Ohlsén & Ternström 2006; Ohlsén 2011.
- 3 East Link Project.
- 4 Arkeologikonsult AB.
- 5 Hjulström & Lindeberg 2023.
- 6 Tagesson 2002.
- 7 Hasselmo 1983.
- 8 Hedvall et al. 2013.
- 9 Historialliset tiet, ohje 2017.
- 10 Ruotsissa säilyneistä kahdesta kallosta tehdyistä DNA-tutkimuksista, ks. Nilsson et al. 2010.
- 11 Bennett 1985.
- 12 Immonen & Harjula 2021, 12; vrt. Berthelsson 1946, 361.
- 13 Gustavson 1991.
- 14 Williams 2021.
- 15 Alvastran luostarin vaiheista ja aineellisesti kulttuurista Regner 2005a; 2005b.
- 16 Roslund 2022.
- 17 Kulturportal Lund: Uret; Mogensen 2008.
- 18 Manhag 2021.
- 19 Eriksdotter 2005.
- 20 Borgehammar & Wienberg 2012.
- 21 RAÄ Bonderup 6:1.
- 22 Københavns Museum, The Rådhuspladsen excavations.
- 23 Facebook-ryhmä: NUA Nordic Urban Archaeology.
- 24 RAÄ 5:1; Blomqvist 1951.

- 25 RAÄ Ystad 35:2.
- 26 RAÄ Vallby 5:1; Ödman 2004.
- 27 Anglert & Larsson 2017; Harrison 2017.
- 28 Museiföreningen Hård Klang.

LÄHTEET

Digitaaliset lähteet

Arkeologikonsult AB. <https://www.arkeologikonsult.se/aktuella-projekt/stroeja/185-sensatiionella-arkeologiska-fynd-av-en-centralplats-i-stroeja-i-oestergoetland>

East Link Project. https://en.wikipedia.org/wiki/East_Link_Project

Facebook-ryhmä: NUA Nordic Urban Archaeology <https://www.facebook.com/groups/nua2023>

Gustavson, Helmer 1991. Rökstenen, Svenska kulturminnen 23. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. <http://kulturarvsdata.se/raa/samla/243>

Historialliset tiet, ohje 2017. <https://www.mu-seovirasto.fi/uploads/Meista/Julkaisut/historialliset-tiet-ohje-2017.pdf>

Kulturportal Lund. Uret <https://kulturportal-lund.se/uret-laes-mer/>

Københavns Museum, The Rådhuspladsen excavations. <https://cphmuseum.kk.dk/en/about-us/archaeology/metro-cityring-excavations/the-radhuspladsen-excavations>

Museiföreningen Hård Klang. <http://hardklang.se/>

Nordic Urban Archaeology – NUA23. <https://museumodense.dk/forskning/forskningscentret-centrum/seminarer/nua23/>

Ohlsén, M. & Ternström, C. 2006. *Projekt Krokeks kloster - en förstudie*. Krokeks ödekyrkogård och klosteruin. Riksantikvarieämbetet: Rapport 2006:12. http://gammal.oestergotlandsmuseum.se/system/reports/pdfs/000/000/841/original/2006-012-1_rapport.pdf?1502105973

RAÄ Bonderup 6:1. <https://app.raa.se/open/fornsok/lamning/0c16223e-8859-491d-916e-9b1052d6b516>

RAÄ Falsterbo 5:1. <https://app.raa.se/open/fornsok/lamning/d29924bd-2adb-43c2-ac93-0da5b-b8a732c>

- RAÄ: Nyköping 340:1–3. <https://app.raa.se/open/fornsok/lamning/a458eb72-9727-44a9-be81-939e332ba2e6>
- RAÄ Vallby 5:1. <https://app.raa.se/open/fornsok/lamning/633557e9-39fb-4f5a-9acd-7b00fff01943>
- RAÄ Ystad 35:2. <https://app.raa.se/open/fornsok/lamning/b800c003-c458-46c5-aafe-ff56f968ea69>
- Roslund, M. 2022. *Uppåkra – Hallen på Höjden under järnåldern*. <https://www.uppakra.lu.se/>
- Ödman, Anders 2004. Glimmingehus. Svenska kulturminnen 7. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1234730/FULLTEXT01.pdf>
- Kirjallisuus**
- Anglert, Mats & Larsson, Stefan (toim.) 2017. *Växjö, Kalmar och Smålands tidigaste urbanisering*. Arkeologerna, Stockholm.
- Bennett, Robert 1985. *Vadstena klosterkyrka 3: gravminnen*. Sveriges kyrkor: konsthistoriskt inventarium. Vol. 196. Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Berthelson, Bertil 1946. *Studier i Birgittineordens byggnadsskick I: Anläggningsplanen och dess tillämpning*. Håkan Ohlssons boktryckeri, Lund.
- Blomqvist, Ragnar 1951. Falsterbohus. *Kulturens årsbok* 1950, 142–181.
- Borgehammar, Stephan & Wienberg, Jes (toim.) 2012. *Locus Celebris. Dalby kyrka, kloster och gård*. Centrum för Danmarksstudier 28. Makadam i samarbete med Centrum för Danmarksstudier vid Lunds universitet, Göteborg & Stockholm.
- Brunius, Carl Georg 1854. *Nordens äldsta metropoliten Kyrka eller historisk och arkitektonisk beskrifning om Lunds domkyrka: Omarbetad och mycket tillökt upplaga med sex plancher*. C. W. K. Gleerup, Lund.
- Eriksdotter, Gunhild 2005. *Bakom fasaderna: byggnadsarkeologiska sätt att fånga tid, rum och bruk*. Lund Studies in Medieval Archaeology 36. Almqvist & Wiksell International, Stockholm.
- Harrison, Dick 2017. *Kalmars historia. Den begravda staden*. Historiska Media, Lund.
- Hasselmo, Margareta 1983. *Medeltidsstaden 40, Skänninge*. Rapport, Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer, Stockholm.
- Hedvall, Rikard, Lindeblad, Karin & Menander, Hanna 2013. *Borgare, bröder och bönder. Arkeologiska perspektiv på Skänninges äldre historia*. Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Hjulström, Björn & Lindeberg, Marta 2023. The elite settlement at Ströja, Eastern Sweden, AD 450–1000. Teoksessa M. Ødegaard, & I. Ystgaard (toim.), *Complexity and Dynamics. Settlement and landscape from the Bronze Age to the Renaissance in the Nordic Countries (1700 BC–AD 1600)*. Sidestone Press Academics, Leiden, 187–199.
- Immonen, Visa & Harjula, Janne 2021. Something Distinct, or Business as Usual? Interpreting the Plan of the Late Medieval Bridgettine Monastery in Naantali, Finland. *Religions* 12(6): 432. <https://doi.org/10.3390/rel12060432>
- Manhag, Andreas 2021. Lost Notes and Hidden Spells: Scraps of Wordly Literacy from the Choir Stalls in Lund Cathedral. Teoksessa K. H. Andersen, J. Büchert Netterstrøm, L. Imer, P. Poulsen & R. Steenholt Olesen (toim.), *Urban Literacy in the Nordic Middle Ages*. Utrecht Studies in Medieval Literacy 53. Brepols, Turnhout, 411–440.
- Mogensen, Lone 2008. *Det underbara uret i Lund*. Historiska media, Lund.
- Nilsson, M., Possnert, G., Edlund, H., Budowle, B., Kjellström, A. & Allen, M. 2010. Analysis of the Putative Remains of a European Patron Saint—St. Birgitta. *PLoS ONE* 5(2): e8986. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0008986>
- Ohlsén, Marie 2011. *Krokeks kloster. Franciskanernas skogskonvent*. Linköpings universitet, Linköping.
- Piltz, Anders 2002. *Mellan ängel och best: människans värdighet och gåta i europeisk tradition*. Tredje, omarbetade upplagan. Norma, Skellefteå.
- Regner, Elisabet 2005a. Alvastra kloster under medeltiden. En studie av artefakter och arkitektur från Otto Frödins utgrävning. *Fornvännen* 1/2005, 29–42.
- Regner, Elisabet 2005b. *Den reformerade världen. Monastisk och materiell kultur i Alvastra kloster från medeltid till modern tid*. Stockholms universitet, Stockholm.
- Tagesson, Göran 2002. *Biskop och stad. Aspekter av urbanisering och sociala rum i medeltidens Linköping*. Lund Studies in Medieval Archaeology 30. Almqvist & Wiksell International, Stockholm.

Williams, Henrik 2021. *Rökstenen och världens undergång*. Kaunitz-Olsson, Stockholm.

Yllä mainittujen kirjallisten lähteiden lisäksi matkakertomuksen laatimisessa on käytetty apuna kohteiden pääsääntöisesti erittäin hyviä (ja hyväkuntoisia!) opastaulujen tekstejä sekä

eri kohteilla saamaamme ystävällistä ja asiantuntevaa opastusta. Suurena apuna sekä retken suunnittelussa että kohteisiin syventymisessä olivat myös erinomaiset *En arkeologisk guidebok* -sarjan (Historiska Media) oppaat. Alueittain jaettuja oppaita on ilmestynyt tähän mennessä yhdeksän kappaletta. Niteet ovat pääasiassa maakunnittaisia, mutta Tukholmasta on tehty oma volyyminsä.